

Dokumentarni film o spominih na zadnje vuhreške in vuzeniške splavarje

»Če Drave ni poznal, ni prišel nikamor«

Tako se v dokumentarnem filmu spominjajo splavarjenja po deroči Dravi nastopajoči, domačini iz Vuhreda, Vuzenice in okolice. Film je nastal v okviru študijskega krožka, kjer so se moške in žene zbirali z namenom, da obujajo spomine na dejavnost, ki je bila v preteklosti pomembna za preživetje številnih ljudi ob Dravi, danes pa ostaja etnološka dediščina. Krožek sem vodila mentorica Zdenka Jamnik, gozdarka na Zavodu za gozdove, OE Slovenj Gradec, KE Radlje.

Člani krožka in nastopajoči v filmu:

1. Franc Glazer, Vuhred, rojen 1933
2. Franc Sušek, Vuhred, rojen 1946
3. Ivan Peruš, »Polnar«, Vuhred, rojen 1951
4. Anton Repnik, »Žmavc«, Sv. Vid, rojen 1928
5. Anton Gosak, »Božič«, Vuhred, rojen 1948
6. Albina Gosak, »Božič«, Vuhred, rojena 1922
7. Nada Miklavc, »Kovač«, Vuhred, rojena 1930
8. Osrajnik, Radlje ob Dravi, rojen 1934
9. Franjo Gosak, »Šoštár«, Vuhred, rojen 1926
10. Ivan Janiš, Gortina, 1966
11. Ivan Verhnjak, Vrata, 1925

V krožkih obravnavamo različne teme; posebej

me zanima etnološka dediščina kot del kulturne krajine. Prostovoljno druženje iz žena in moških izdela njihovo znanje, izkušnje in spomine, ki jih beležimo in ohranjamo v različnih oblikah (film, zloženska).

Dokumentarni film o splavarjenju je nastajal podobno kot film o pohorskih furmanih, z razliko, da je splavarjenje precej bolj oddaljeno in pozabljeno. Našli smo le še 11 domačinov (9 moških in 2 žene), ki so bili v preteklosti povezani s to dejavnostjo, a so kljub starosti z velikim navdušenjem pričevali svoje bogate spomine.

Film je skupinsko delo; pri oblikovanju vsebine in strokovnega besedila so sodelovali člani krožka, domačini Vuhreda, Vuzenice in okolice, izdelovalec turističnih splavov, gozdarka Zavoda za gozdove Slovenije (ZGS) in etnologinja v Pokrajinskem muzeju Murska Sobota (PMMS). Scenarij sva oblikovali Zdenka Jamnik (ZGS) in Jelka Pšajd (PMMS), ki z etnografskim znanjem, neopazno kamero ter čutom za ljudi zna beležiti njihova bogata pričevanja.

O splavarjenju so že pisali: zgodovinar Josip Mravljak, kasneje Jože Praper in Herbert Pušnik iz

Vuzenice, Franjo Pahernik iz Vuhreda in Ivan Juvan. Obstaja tudi diplomatska naloga, ki jo je izdelal gozdar Darko Kmetec.

Dokumentarni film o splavarjenju v Dravski dolini je dodatek pisnim virom; v ospredju so ljudje, ki na preprost, sproščen način, v narečju pripovedujejo o splavarjih, njihovem življenju, kako so splavarjenje doživljali in kako se ga spominjajo.

Film, ki traja dobre pol ure, ostaja kot zapis in doprinos k etnološki dedi-

Slika 1: Vežanje splava v 40.ih in 50.ih letih prejšnjega stoletja. Ožbalt. Pahernik F., Šajke in splavi na Dravi, 1962

ščini tega prostora. Natisnjenih je 80 zgoščenk, ob tehnični realizaciji Pokrajinskega muzeja Murska Sobota jih je finančno podprl Zavod za gozdove Slovenije.

Vsebinsko je razdeljen v več sklopov; prične se s prikazom gospodarnosti splavarjenja, sledijo tehnika vezanja in zbijanja splava ter splavarska združenja. Zelo pomembne so plovne razmere na Dravi, pa splavarji, njihovo delo in življenje, na koncu še spomini na zadnje splave. Nastopajoči

v filmu nam s svojim pripovedovanjem približajo skoraj pozabljeno življenje splavarjev in, ob njihovih utrinkih, ustvarjajo podobo tega življenja.

Po uvodnem šumenju toka deroče vode se začne sproščeno pripovedovanje in obujanje spominov.

Dravsko dolino sta v preteklosti zaznamovala bogastvo z lesom in splavarstvo po reki Dravi, preko Donave do Beograda. Prvič se splavarstvo na Dravi pisno omenja leta 1280, ko so prevažali vinske sode, prevoz lesa s *šajkami*¹ ali splavi pa se omenja leta 1371.

Splavi so bili pravokotni in debela med seboj povezana s trtami-vitrami. Že takrat so imeli vesla spredaj in zadaj. Tovorili so do 20 m³ okrogle: ga lesa dolžine 8 m. Nekoliko dražji, a hitrejši je bil transport blaga in rezanega lesa s šajkami, ki so bile dolge 14 m in širine do 8 m ter so zahtevale 6 ljudi, 3 vesla spredaj in tri zadaj. V 16. stoletju (okrog leta 1539) je bila Vuzenica znana po izdelavi kvalitetnih šajk, ki so jih uporabljali kot bojne ladje proti Turkom. (Juvan 1986, Praper 2007, Leskoschek 1972).

S splavi in šajkami so spravljali les iz okoliških gozdov po Dravi, do mariborskega Lenta, kjer so prespali, ter nato nadaljevali vožnjo po Donavi do Beograda in do končnega kupca. Tam so les razložili, počakal jih je gospodar in splavarji so dobili plačilo.

Prevažali so okrogli, pretežno pa tesan in rezan les za gradbene potrebe in vinogradniško kolje. Razlog, da je splavarstvo, kljub razvijajočemu se cestnemu in železniškemu transportu, obstajalo še naprej, je bila konkurenčnost te vrste transporta.

Slika 2: Končna dela pri izdelavi splava v 40.ih in 50.ih letih prejšnjega stoletja. Podvelka. Pahernik, Šajke...,1962

Splavarji, posebno pa »gospodarji«, so dobro zaslužili v primerjavi z delavci v drugih panogah. »Božičev« praded iz Vuhreda se je ukvarjal s »flosarstvom«, bil šef in z zaslužkom kupil tri posestva (»Božičevo«, »Rihtorčevo« in »Šoštarjevo« v Vuhredu).

Gospodar je prevzel les, običajno toliko, kot je šlo na en splav, trgovec pa ga je prodal končnemu kupcu. Franc Šarman iz Ožbaltu je bil eden najbolj znanih gospodarjev, Ternik Franc iz Vuhreda pa znan trgovec.

Povprečno so v splav naložili in povezali 90 m³ lesa, to je 2/3 tesanih tramov in 1/3 žaganega lesa. Količina lesa je bila odvisna od dimenzij in stopnje suhosti lesa. Tisti, ki je sodeloval pri prevzemu lesa, je moral biti zanesljiv, da se je gospodar lahko nanj zanesel. Splav je imel globino potopa 50 - 80 cm.

Splavarji so imeli svoja združenja in »patrona« - zavetnika, sv. Miklavža.

6. decembra 1772, na god sv. Miklavža, je bila v Vuzenici ustanovljena splavarska zadruga, ki naj bi varovala pravice in flosarske interese svojih članov (Juvan 1986). Zadrugo so ustanovili tudi splavarji v Ožbaltu, leta 1939. Ob izbruhu druge svetovne vojne je prenehalo delovanje tako zadruge kot splavarstva.

Leta 1776 je bila v Vuzenici ustanovljena prva »bratovščina splavarjev«. Štela je 57 mojstrov, 27 hlapcev ter 20 bratov in sester. Bratovščino so kasneje preimenovali v »ceh splavarjev«. Predstavniki splavarskega ceha v Vuzenici je bil Anton Pahernik, po domače Brodnik, ki je dal izdelati *cinast* vrč s kljunom, vsebine 2,5 litra, z vgravidanim imenom,

Slika 3: Splavarji pred odhodom na vožnjo v 40.ih in 50.ih letih prejšnjega stoletja. Ožbalt. Pahernik, Šajke ..., 1962

letnico 1829 in ladjo. Hranjen je v Pokrajinskem muzeju v Mariboru. (Mravljak 1927, Juvan 1972, Praper 2007).

V filmu je zanimivo pripovedovanje o vezanju in zbijanju splavov.

Podobo splava nazorno prikaže Sušek Franc iz Vuhreda z izdelovanjem makete. Prvič jo je delal po spominu in pripovedovanju, kako so v Vuzenici delali zadnji splav na Dravi.

Pred in delno med drugo svetovno vojno so domači splavarji vezali manjše splave, ki so bili spredaj ožji, zadaj širši. Skupina italijanskih delavcev je domačinom pokazala izdelovanje splavov na spretnejši način; takšne splave so imenovali »italijanček«. Splav je vezalo 8 izkušenih splavarjev, več dni, pod vodstvom »gospodarja, ki je bil organizator pri vezavi, nakladanju, razkladanju in plovbi. Plovilo je bilo je trapezne oblike, dolgo okrog 32 m, širine 6 m spredaj in 5 m zadaj, zloženo s tramovi v več leg oziroma naklad, vsaka pa je bila od 3 do 3,8 m krajša. V podu so trame povezovali z lipovimi ali smrekovimi klini in leskovimi ali brezovimi trtami različnih dimenzij. Na splavu sta bila še uta in kurišče. (Pahernik 1992)

V filmu je viden miniaturni splav, hranjen v vuzenškem župnišču. Poldrugi meter veliko maketo je leta 1975 izdelal domačin Kristian Rožen iz Vuzenice. Kot mlad fant je 14 let preživel na splavih, jih pomagal graditi in prevažati.

Žmavčev Tonček iz sv. Vida v filmu nazorno prikaže izdelavo leskovih viter, vrtanje lukenj in vezanje tramov z vitrami, kar je bilo za varno vožnjo posebej pomembno. Dobro se spominja, da je izdelal 50 viter v enem dnevu, za vse je bilo potrebno odšteti 16 dinarjev (srajca je bila vredna 10 - 12, 1 kg sladkorja pa 10 dinarjev). Vitre so delali doma, do splavarjev so jih nesli kar na ramah ali s konji.

Poznavanje Drave in plov-nih razmer je bilo ključnega pomena za varno vožnjo.

Drava je imela nevarne predele - »pasti«, ki so jih morali

splavarji, posebno »kormoniš« - vodja splava, zelo dobro poznati, da so se jim lahko izognili. Pravijo, da je bil najbolj nevaren prevoz splava od Rute proti Fali in ob Gotjenku pri Podvelki. Potrebno je bilo upoštevati vremenske razmere; ob močni vodi so splave privezali in počakali na ugodnejše vreme. Tudi pri nizki vodi je bila vožnja zaradi nasipov in podvodnih skal nevarna; ponoči so vozili le v mesečini, ob nalivih pa plovba ni bila mogoča. Dobro poznavanje ovir in kvalitetno zvezan splav sta bila pogoja za varno vožnjo. Šoštarjev Franček iz Vuhred pravi: »Če Drave ni poznal, ni prišel nikamor.«

1914 so začeli graditi elektrarno Fala in že v načrtih je bila predvidena izgradnja prehoda za splave. Tako je bilo še po letu 1918, kljub izgradnji HE Fala, mogoče prehajanje splavov skozi dvokomorno splavarnico. Zastoj vožnje, ki je nastal pri prehodu, so morali splavarjem doplačati. V tistem času je od pomladi do jeseni peljalo po Dravi dnevno 10 - 12 splavov (ustno izročilo).

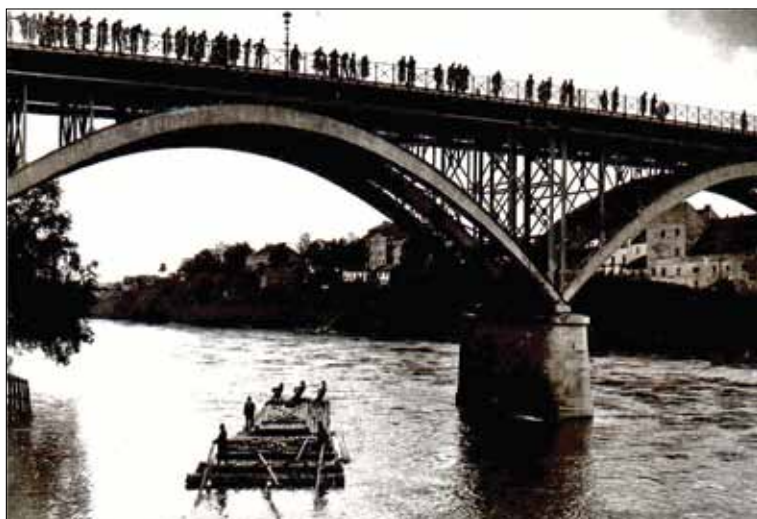
Splavarji so vozili preko celega leta, največ pa čez poletje. Vožnja je trajala več dni, tudi do tri tedne - odvisno, koliko lesa so imeli in kje je kupec les prodal. Na poti so imeli postaje, kjer so prespali v gostilnah, prepevali in se tudi poveselili. Glede hrane pa Šoštarjev Franček iz Vuhreda pravi: »Pozimi ni bila nobena pečenka premastna, poleti pa nobena hruška presuha«. Ob prihodu na cilj so splav razdrli, ga zložili v kupe - »štose«, da ga je kupec prevzel.

Gozdarstvo v času in prostoru

Splavarji so se največkrat vračali z vlakom, včasih tudi peš. Na splavu je bilo 6 splavarjev: dva prednjika, ravnjač in dva flosarja, najpomembnejši pa je bil kormoniš - vodja splava.

Splavarji so bili mali kmetje in njihovi sinovi, kočarji in gozdni delavci, ki so tu iskali svoj zaslužek. Zaslužek, ki je zajemal vse stroške vezanja, vožnje, razdiranja splava ter zlaganja lesa na odkupno mesto, so splavarji prejeli na koncu poti. Domov so se vračali bogati, nekateri pa osiromašeni, saj se je nemalokrat zgodilo, da so zaslužek med potjo zapili.

»... Bilo je trdo in mnogokrat tudi hudimano nevarno delo - od ranih jutranjih ur pa do pozne noči. Tedaj se nismo dosti zmenili za to, kako dolg je bil delovni dan. Več nam je bilo do tega, da smo dobro zaslužili in da se je vsaka fura končala brez

Slika 4: Splav pod mariborskim mostom v 40.ih in 50.ih letih prejšnjega stoletja. Pahernik., Šajke...,1962

nezgod. Pa tudi luštno je bilo, poleg vsega hudega in nevarnega.« (Vezonik,1975)

Verhnjakov Ivan iz Vrat se spominja, da so bili zadnji splavi na Dravi pred vojno, ko so začeli minirati leseni most v Dravogradu. Z izgradnjo preostalih elektrarn na Dravi (HE Vuhred, HE Vuzenica ...)

Slika 5: Nastopajoči v filmu. Od leve: Repnik Anton, »Žmavc«, Sv.Vid; Gosak Franc, »Šoštark«Vuhred; Gosak Anton, »Božič«,Vuhred; Glazer Franc, Vuhred; Sušek Franc, Vuhred; Na predstavitvi filma, 16. 2. 2013; Vuhred; foto: Jože Prah.

je v petdesetih letih 20. stoletja splavarstvo zamrlo. Novejše elektrarne niso omogočale prehoda. Zadnji splav naj bi bil v Vuzenici okrog leta 1955.

Film se konča s splavarstvom na Dravi kot turistično ponudbo. Predstavi se izdelovalec turističnih splavov pri Koroških splavarjih na Dravi, ki imajo svoj pristan na obrežju reke na Gortini. Turiste organizirano prevažajo po reki Dravi, da doživijo splavarjenje na zabaven način.

Z dokumentarnim filmom je nastal bogat zapis pričevanj o splavarjih, njihovem delu in življenju. Premišljene besede nastopajočih in potrpežljiv pristop kamere skušajo približati težko, včasih lepo, mnogokrat pa nevarno delo in življenje naših dedov in pradedov vzdolž dravske doline.

Film je projekt in delo gozdarjev, hkrati pa prispevek k zgodovini kulturne dediščine našega kraja. Premierno je bil predstavljen v sodelovanju z domačini, Krajevno skupnostjo Vuhred in turističnim društvom Vuhred ter tako povezal mnogo ljudi. Tako se, poleg dediščine, ohranjajo in gradijo tudi medsebojni odnosi. Poslanstvo gozdarjev ostaja; delovati v gozdu, v prostoru, in obenem vzdrževati odnose z ljudmi.

Uporabljena literatura:

- Juvan, I., 1986. Plavljenje lesa in splavarjenje po Dravi, Savinji in Savi. (Maribor).
- Kmetec, D., 2001. Zgodovina, propad in rekonstrukcija splavarjenja na reki Dravi. Diplomsko delo. (Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive vire)
- Mravljak, J., 1928. Nadžupnija in dekanija Vuzenica. Samozaložba. (Maribor).
- Mravljak, J., 1927. Bratovščina splavarjev v Vuzenici. Časopis za zgodovino in narodopisje (Maribor).
- Pahernik, F., 1962. Šajke in splavi na Dravi. (Vuhred-Maribor).
- Praper, J., 2007. Vuzenica: Znamenitosti in zanimivosti. (Vuzenica), str.:29, 70
- Pušnik, H., 2005. Sledi 20. stoletja Vuzenice. (Vuzenica).
- Leskoschek, F., 1972. Schiffart und flosserei auf der Drau, str.10
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2005. Državna založba Slovenije. Ljubljana, str.: 1344
- Vežonik, S., 1975. Izdelovalec mini flosov. Članek o Kristianu Roženu. (Večer, 14. 3. 1975).
- <http://www.dem.si/slo/tehniskadediscina/zgodovinahefala>
Zdenka JAMNIK
univ. dipl. ing. gozd

Brez gozdne higijene ni zdravega gozda

Nemški gozdarji so v drugi polovici 19. stoletja uveljavili teorijo največje zemljiške rente. Teorija se je rodila v času industrijske revolucije, ko sta razvoj znanosti in tehnike zavedla ljudi misleč, da so dobili neomejeno moč nad naravo ter so na velikih površinah, pospešeno sekali gozdove, ogolele površine pa zasadili z iglavci. Zamisel je bila še posebno všeč fevdalcem, ker so si z njo povečali prihodke, istočasno pa so podložnikom poslabšali razmere za pašo domačih živali v gozdovih. Zaradi hitre rasti, enostavne vzgoje in vsestranske uporabnosti je bila najbolj v časteh smreka, toda smrekove monokulture so bile nenaravne in labilne tvorbe, ki so povečale predispozicijo za ujme in sekundarne škodljivce.

Naši arhivi skrivajo zapise, iz katerih lahko, tako kot s puzzli, sestavimo zanimive in poučne zgodbe, ki so še danes aktualne. V celjskem pokrajinskem arhivu hranijo obsežno dokumentacijo o gradaciji lubadarja v gozdovih na Bohorju. Leta 1891 je Attemsov področni gozdar Wachtl prijavil, da so se v gozdovih namnožili podlubniki. „Invazija“ škodljivcev naj bi se razširila iz gozdov sosednje gosposčine Kozje. Njen lastnik je bil vitez Gossleth, ki je tistega leta sklenil z Wallandtom iz Konjic pogodbo o poseku 180 ha gozda. Na Attemsov poziv je leta 1894 gozdove pregledal okrajni inšpektor ing. Julius Syrutschek iz Celja, ki je ugotovil, da so se v kozjanskih gozdovih razmnožili jelovi podlubniki, medtem ko je v Attemsovih kulturah izbruhnila gradacija smrekovega lubadarja. Wallandtovi delavci verjetno niso lupili jelovih hlodov, sploh pa ne vrhačev, zaradi česar so se razmnožili jelovi lubadarji. Na drugi strani grebena so bili Attemsovi 20 do 30 letni smrekovi drogovnjaki, katere je pred tem poškodoval žled. Ker polomljenih vrhov in dreves niso odstranili iz gozda, so se v njih razbohotili smrekovi podlubniki. Štajerski deželni glavar Attems ni bil zadovoljen z ugotovitvami okrajnega gozdarja, zato je še isto leto pozval deželnega gozdarskega inšpektorja A. v. Guttenberga, da je stanje preveril, vendar je samo potrdil ugotovitve inž. J. Syrutscheka.